

RECENZJE

Klio. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym
PL ISSN 1643-8191, t. 66 (2)/2023, s. 185–192

<http://dx.doi.org/10.12775/KLIO.2023.017>

Przemysław Benken i Robert Borucki,
*Wojewódzki Komitet Obywatelski „Solidarność”
w Koszalinie w 1989 roku. Edycja źródłowa,*
Koszalin–Szczecin 2020, Instytut Pamięci Narodowej –
Oddział w Szczecinie i Archiwum Państwowe w Koszalinie, ss. 408

W 2020 r. na rynku wydawniczym ukazała się publikacja autorstwa Przemysława Benkena i Roberta Boruckiego pt. *Wojewódzki Komitet Obywatelski „Solidarność” w Koszalinie w 1989 roku. Edycja źródłowa*, wydana wspólnie przez Instytut Pamięci Narodowej – Oddział w Szczecinie i Archiwum Państwowe w Koszalinie. Publikacja liczy 408 stron.

Opracowanie składa się z trzech zasadniczych rozdziałów: *Wstępu*, *Działalności Wojewódzkiego Komitetu Obywatelskiego „Solidarność w Koszalinie w 1989 roku* (analiza opisowa zagadnienia) i *Dokumentów*.

W ramach *Wstępu* i części opisowej *Działalność Wojewódzkiego Komitetu Obywatelskiego „Solidarność” w Koszalinie w 1989 roku* liczących 46 stron autorzy przeanalizowali funkcjonowanie Wojewódzkiego Komitetu Obywatelskiego „Solidarność” w Koszalinie (dalej: WKO w Koszalinie) w 1989 r. Cezury czasowe publikacji obejmują okres od 8 kwietnia 1989 r. (utworzenie WKO w Koszalinie) do 24 czerwca 1989 r. (likwidacja struktur terenowych i faktyczne zakończenie działalności WKO w Koszalinie) – praca dotyczy okresu nieco ponad dwóch miesięcy funkcjonowania WKO. Oczywiście dla zarysowania całościowego kontekstu ówczesnej sytuacji politycznej autorzy wspomnieli o wydarzeniach sprzed 8 kwietnia 1989 r., np. o obradach Okrągłego Stołu. Analizę tę podzielono na kolejne

mniejsze części: *Początki, Konflikt wokół wyboru kandydatów do parlamentu, Kampania, Wybory i Rozwiązanie WKO*.

Autorzy sformułowali w pracy kilka wniosków badawczych:

1. „[...] struktury WKO musiały na swej drodze do wyborczego sukcesu pokonać szereg poważnych przeszkód. Wynikały one ze specyfiki województwa, relatywnie głębokich podziałów w lokalnym środowisku opozycyjno-solidarnościowym (szczególnie widocznych w trakcie wyboru kandydatów do Sejmu i Senatu), stosunkowo krótkiego okresu od ogłoszenia wyborów do ich pierwszej tury oraz ograniczonej liczby sił i środków, jakimi dysponował WKO”¹;
2. „[...] przewyciężenie wspomnianych wyżej trudności stało się możliwe dzięki czterem głównym elementom. Pierwszym z nich było ograniczenie ambicji personalnych przez poszczególnych liderów środowiska opozycyjno-solidarnościowego województwa, dzięki czemu możliwy stał się kompromis w sprawie wyboru kandydatów do Sejmu i Senatu, mogących liczyć na poparcie wszystkich struktur. Drugim okazała się pomoc w organizacji i prowadzeniu kampanii wyborczej przez lokalne struktury Kościoła katolickiego, co pozwalało m.in. przewyciężyć problem braku lokali, mający istotne znaczenie w kontekście prowadzenia kampanii wyborczej. Trzecim było cenne wsparcie w wymiarze moralnym i – przede wszystkim – materialnym, jakiego udzielano WKO z Warszawy. Czwartym, najistotniejszym, okazał się wszakże olbrzymi wkład pracy, zaangażowanie oraz entuzjazm nie tylko struktur terenowych, lecz także sympatyków WKO, w tym młodzieży oraz szeregowych członków »Solidarności«, dzięki czemu możliwe stało się zorganizowanie szeregu spotkań wyborczych w poszczególnych miejscowościach. Nie tylko przełamywano w ten sposób olbrzymią przewagę władz komunistycznych na polu informacyjno-propagandowym, lecz dawano kandydatom Komitetu możliwość bezpośredniego kontaktu z dużą liczbą potencjalnych wyborców, co z pewnością miało swoje przełożenie na ostateczny wynik głosowania”²;

¹ P. Benken, R. Borucki, *Wojewódzki Komitet Obywatelski „Solidarność” w Koszalinie w 1989 roku. Edycja źródłowa*, Koszalin–Szczecin 2020, s. 18.

² Ibidem, s. 18–19.

3. trzeci wniosek pokazuje „[...] szereg błędów i zaniedbań prowadzonych przez kandydatów rządowych oraz mówił o tym, że większość tych ostatnich okazała się nieprzygotowana do prowadzenia kampanii wyborczej w zupełnie nowym stylu aniżeli do tej pory. [...] nawet najlepiej przygotowani i prowadzący kampanię wyborczą w nowoczesnym, dynamicznym stylu kandydaci rządowi nie mieli szans z osobami wytypowanymi przez WKO”³.

W świetle powyższych wniosków autorzy słusznie wskazali na zmarnowanie potencjału ludzkiego i organizacyjnego WKO w Koszalinie (jak i WKO w innych województwach) w związku z ich rozwiązaniem w czerwcu 1989 r. Nagłe zgaszenie zapału i energii ludzi zaangażowanych po stronie opozycji solidarnościowej przyczyniło się do późniejszej niechęci do partycypacji w życiu politycznym u części polskiego społeczeństwa w latach 90. XX w. i na początku XXI w. Decyzja o rozwiązaniu WKO była postrzegana negatywnie przez działaczy WKO w Koszalinie⁴. Krajowa Komisja Wykonawcza (KKW „Solidarność”) podjęła decyzję o rozwiązaniu WKO już 17 czerwca 1989 r. (a więc przed drugą turą wyborów), co spotkało się – jak już wspomniano – ze sprzeciwem działaczy WKO w regionach⁵.

Analizując przebieg kampanii wyborczej do parlamentu w 1989 r., autorzy zauważyli, że kandydaci strony rządowej (Polska Zjednoczona Partia Robotnicza, Zjednoczone Stronnictwo Ludowe i Stronnictwo Demokratyczne) nie byli przygotowani do udziału w wyborach rywalizacyjnych. System partii hegemonicznej (PZPR) i stronnictw satelickich (ZSL i SD) panujący w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (PRL) nie wykształcił u kandydatów strony koalicyjnej umiejętności zabiegania o poparcie społeczeństwa i przekonywania do swoich racji bez użycia maszyny propagandowej PRL⁶. Istotny dla takich spostrzeżeń jest fakt, że dostęp do papieru na cele publikacji był w pełni wolny dopiero w październiku 1989 r. Na kartach książki przytoczono oceny aparatu bezpieczeństwa (Służby Bezpie-

³ Ibidem, s. 19.

⁴ Ibidem, s. 19, 45.

⁵ A. L. Sowa, *Historia polityczna Polski 1944–1991*, Kraków 2011, s. 638; por. A. Dziurok et al., *Od niepodległości do niepodległości. Historia Polski 1918–1989*, Warszawa 2010, s. 452, 458–459.

⁶ P. Benken, R. Borucki, op. cit., s. 19.

czeństwa, SB) na temat kandydatów strony rządowej – bezpieka negatywnie oceniała przygotowanie kandydatów rządowych, oprócz Aleksandra Kwaśniewskiego⁷, którego kampania wyróżniała się nowatorskim stylem na tle pozostałych kandydatów z jego środowiska. Mimo nowoczesnego stylu (jak na tamte czasy) Kwaśniewski nie zdobył mandatu senatora (z powodu braku wystarczającego poparcia) w wyborach z 4 czerwca 1989 r.⁸

Praca zawiera również dość szczegółową (w porównaniu z dotychczas opublikowanymi) analizę powstania WKO w Koszalinie i przebiegu typowania kandydatów w wyborach czerwcowych 1989 r. w środowisku „Solidarności”.

Za słuszne należy uznać spostrzeżenia Benkena i Boruckiego odnośnie do istniejących dysproporcji w zakresie możliwości organizacyjnych dwóch stron kampanii wyborczej w 1989 r. Strona rządowa miała do dyspozycji cały aparat państwowy – przy zbieraniu podpisów pod kandydaturami do parlamentu, natomiast środowisko „Solidarności” musiało najpierw stworzyć struktury organizacyjne (które często powstawały przy wsparciu Kościoła katolickiego). Pod każdą kandydaturą do sejmu lub senatu trzeba było zebrać 3000 podpisów, co było trudnym zadaniem w realiach województwa koszalińskiego mającego charakter rolniczy oraz rozproszoną strukturę osadnictwa i zaludnienia⁹.

Ponadto praca zawiera analizę sporów w WKO w Koszalinie w sprawie wyłonienia kandydatów środowiska solidarnościowego do parlamentu w 1989 r. Rywalizacja wewnątrz WKO w Koszalinie odbywała się między członkami WKO wywodzącymi się z „Solidarności” z lat 1980–1981 i działającymi w Klubie Inteligencji Katolickiej¹⁰ a członkami WKO działającymi w podziemnej „Solidarności” w latach 1982–1988. Taki rozwój wydarzeń nie uszedł uwadze koszalińskiej SB, która w swoich raportach do

⁷ Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1995–2005.

⁸ P. Benken, R. Borucki, op. cit., s. 19; zob. A. K. Piasecki, *Wybory w Polsce 1989–2011*, Kraków 2012, s. 11–23.

⁹ P. Benken, R. Borucki, op. cit., s. 24, 27.

¹⁰ Zob. T. Ceglarski, *Klub Inteligencji Katolickiej w Szczecinku w latach 1981–1997*, Szczecinek 2016, passim.

Warszawy wskazywała na opóźnienie w rozpoczęciu kampanii wyborczej przez WKO w Koszalinie¹¹.

Poza tym książka zawiera w części opisowej analizę: przebiegu kampanii; funkcjonowania zorganizowanych grup z ramienia WKO w Koszalinie zajmujących się rozprowadzaniem materiałów (m.in. listy kandydatów-ulotki i odezwę Lecha Wałęsy); współpracy WKO z biurem wyborczym Komitetu Obywatelskiego w Warszawie (m.in. dostarczanie materiałów wyborczych do WKO, wsparcie organizacyjne i merytoryczne w dziedzinie informacyjnej poprzez oddelegowanie do Koszalina redaktora Jerzego Jachowicza z tygodnika „Wiadomości”)¹². Autorzy odnieśli się w pracy do poziomu zorganizowania i efektywności funkcjonowania WKO w Koszalinie oraz stosunku władzy komunistycznej do zaangażowania Kościoła katolickiego w kampanię prowadzoną przez WKO. Funkcjonariusze koszalińskiego Wojewódzkiego Urzędu Spraw Wewnętrznych (WUSW) stwierdzali: „W miarę zbliżania się terminu wyborów wzrasta ilość publicznych wystąpień kleru nawiązujących do tego wydarzenia”¹³.

Autorzy pracy dokonali akrybicznej analizy (adekwatnej do formy publikacji) przebiegu kampanii wyborczej w 1989 r. do parlamentu, która nie ograniczała się do fascynacji plakatami i materiałami wyborczymi¹⁴.

Część opisowa będąca wprowadzeniem do edycji źródeł w pracy zawiera również krótką analizę postulatów programowych kandydatów WKO w Koszalinie, m.in. Gabrieli Cwojdzńskiej, Jerzego Madeja i Bogusława Pałki. Jednocześnie autorzy zwrócili uwagę na brak prowadzenia kampanii wyborczej przez stronę rządową, której kandydaci mieli trudności w znalezieniu źródeł finansowania kampanii czy organizacji sztabów wyborczych (do sztabów wyborczych powoływano dyrektorów przedsiębiorstw)¹⁵. Pokazuje to mentalne różnice między rywalizującymi środowiskami politycznymi: opozycja solidarnościowa rozmawiająca ze społeczeństwem, potrafiąca zorganizować aparat wyborczy mimo wielu trudności i nierównych

¹¹ P. Benken, R. Borucki, op. cit., s. 27–32.

¹² Ibidem, s. 32–34.

¹³ Ibidem, s. 34.

¹⁴ Por. ibidem, s. 32–41.

¹⁵ Ibidem, s. 39; por. A. L. Sowa, op. cit., s. 635.

możliwości oraz władza komunistyczna mająca środki i struktury do prowadzenia przynajmniej w teorii sprawnej kampanii, ale niepotrafiąca ich efektywnie wykorzystać ze względu na tkwienie w starych schematach polityczno-organizacyjnych. Ponadto istotnym wzbogaceniem treści recenzowanego opracowania są wspomnienia uczestników wydarzeń z 1989 r. ze strony solidarnościowej i rządowej.

Autorzy poświęcili również uwagę zaistniałym rozbieżnościom między WKO a Tymczasowym Zarządem Regionu (TZR) w sprawie stosunku do drugiej tury wyborów 18 czerwca 1989 r. Działacze z WKO opowiadali się za udziałem w drugiej turze, natomiast TZR był temu przeciwny. Jak później pokazała frekwencja w drugiej turze (28,39% w województwie koszalińskim), społeczeństwo nie było zainteresowane „dogrywką”¹⁶.

Rozdział pracy zatytułowany *Dokumenty* składa się z dwóch części: *Z perspektywy bezpieki* oraz *W oczach własnych*. Pierwsza część dotyczy materiałów wytworzonych przez SB w ramach sprawy obiektowej (SO) o kryptonimie „Parawan” prowadzonej przez Wydział III WUSW w Koszalinie. Wspomniana sprawa obiektowa dotyczyła kampanii wyborczej z 1989 r. w województwie koszalińskim. Służba Bezpieczeństwa sporządziła charakterystyki kandydatów do Sejmu X kadencji i Senatu I kadencji. W dokumentach SO „Parawan” znajdują się także szyfrogramy przesyłane przez struktury terenowe WUSW w Koszalinie oraz szyfrogramy przekazywane przez WUSW w Koszalinie do instytucji centralnych w Warszawie (m.in. Ministerstwa Spraw Wewnętrznych). W ramach SO bezpieczeństwa dokonywała także analizy postaw duchowieństwa katolickiego w trakcie kampanii wyborczej i sporządzała wnioski z prowadzonych obserwacji. W skład źródeł przedstawionych w tej części wchodzi takie dokumenty jak: meldunki, pisma służbowe, szyfrogramy, notatki i wnioski¹⁷.

Druga część dokumentacji dotyczy materiałów strony solidarnościowej. Są to materiały WKO: komunikaty, uchwały (w tym finansowe), instruk-

¹⁶ P. Benken, R. Borucki, op. cit., s. 44; por. A. Dudek, *Reglamentowana rewolucja. Rozkład dyktatury komunistycznej w Polsce 1988–1990*, Kraków 2014, s. 280–295; W. Roszkowski, *Historia Polski 1914–2005*, Warszawa 2007, s. 402–406; A. L. Sowa, op. cit., s. 637–639.

¹⁷ P. Benken, R. Borucki, op. cit., s. 47–223.

cje, ulotki, notatki, oświadczenia, teleksy oraz materiały wyborcze (pochodzące ze zbiorów działaczy „Solidarności” z Koszalina znajdujące się w Archiwum Państwowym w Koszalinie)¹⁸.

Opracowanie ma przypisy bibliograficzne, eksplanacyjne i biograficzne. W przypisach zamieszczono notki biograficzne działaczy WKO w Koszalinie oparte na danych z *Encyklopedii Solidarności* opracowanej w ramach projektu Instytutu Pamięci Narodowej¹⁹. W trakcie lektury uważny czytelnik spostrzeże, że badacze zamieścili wiele przypisów bibliograficznych, które odsyłają do literatury poszerzającej poruszone w pracy zagadnienia.

W monografii wykorzystano archiwalia i dokumenty pochodzące z Archiwum Państwowego w Koszalinie, Archiwum Senatu Rzeczypospolitej Polskiej w Warszawie oraz Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej – Oddział w Szczecinie.

Na końcu publikacji zawarto wykaz skrótów, bibliografię, indeks osobowy oraz ilustracje. Na uwagę zasługuje fakt, że autorzy zadali sobie trud i dotarli do wydawnictw publikowanych lokalnie odnoszących się do kwestii związanych z wyborami czerwcowymi w 1989 r. i działalnością ówczesnej opozycji politycznej.

W części *Ilustracje*, stanowiącej swego rodzaju dodatek do opracowania, można zapoznać się z istotnymi dokumentami i zdjęciami związanymi z WKO w Koszalinie, m.in. listą uczestników Zgromadzenia założycielskiego WKO „Solidarność” w Koszalinie z 8 kwietnia 1989 r.; zdjęciami kandydatów; szyfrogramami Rejonowego Urzędu Spraw Wewnętrznych w Szczecinku do WUSW w Koszalinie w sprawie powołania Komitetu Obywatelskiego „Solidarność” w Szczecinku; zdjęciami członków KO w Szczecinku; zdjęciami z rejestracji kandydatów do sejmu z ramienia WKO w Okręgowej Komisji Wyborczej nr 47 w Szczecinku; szyfrogramami SB; ulotkami kandydatów do sejmu i senatu; naklejkami wyborczymi KO „Solidarność”; cegiełkami na Fundusz Wyborczy Komitetu Obywatelskiego; zdjęciami dokumentów z teczek SO o kryptonimie „Parawan” oraz zdjęciami z pierwszej tury wyborów z 4 czerwca 1989 r.²⁰

¹⁸ Ibidem, s. 225–316.

¹⁹ *Encyklopedia Solidarności*, <https://encysol.pl/> (dostęp: 8.01.2023).

²⁰ Por. P. Benken, R. Borucki, op. cit., s. 329–408.

Przemysław Benken i Robert Borucki stworzyli wartościowe dzieło naukowe. Wielu uczestników badanych wydarzeń jeszcze żyje i ma możliwość odniesienia się do ustaleń autorów, podjęcia dyskusji, uzupełnienia ich o własne odczucia i przemyślenia (których nie ma w dokumentach WKO ani ówczesnej strony rządowej znajdujących się w archiwach).

Recenzowana praca stanowi istotne poszerzenie stanu badań na temat WKO „Solidarność” w Koszalinie, który nie doczekał się dotychczas całościowego opracowania naukowego (np. monografii naukowej).

Arkadiusz Krawcewicz